

és csak úgy ültem ott, a vizet bámulva, aminek felszínén fodrokat képezett az enyhe szél”

„A gondolataim egymást váltották, összevissza csapongtak, de egyiknél sem ragadtam meg, csak hagytam, hogy villámként cikázzanak át az agyamon. Átpörgött a fejemben az elmúlt napok összes eseménye, azóta, hogy eljöttünk a versenyre.”

„talán fel sem fogtam, hogy az ártatlannak tűnő verseny valójában milyen mély érzelmeket vált majd ki”

„az életben minden, ami jó, végül veszteséggel zárul majd”

„fülem mögé tűrve egy hajtincsemet sóhajtván megráztam a fejem”

„az egyetlen gyengeségünk felütötte a fejét, és mint valami elfertőződött seb, mélyről terjed”

Az írónőnek 14 év alatt huszonöt könyve jelent meg, a Szent Johanna Gimi című kilencötetes sorozatával lett népszerű.

A lányok körében kultusza van, február 17-én volt a 15. SZJG (*Szent Johanna Gimi*) találkozó, hétórás programmal, ezen belül egy teljes óra a fényképezésre volt szánva, hiszen minden olvasója szeretne Leiner Laura mellé ülni. Nyilvánvaló, sok ezer lány kezdett el könyvet olvasni Leiner Laura művei kedvéért.

„Csak annyit mondhatok, szinte hasztlanul, hogy fiúk-lányok, zöldek, pirosak, feketék és minden versenyző a láthatáron, én veletek maradok, ti pedig maradjatok velem. Légy szíves ↑ Az egyik szemem sír, a másik nevet, mert nem hiszem el, hogy már csak egy rész van ebből a kreatív és egyedi csodából.” (Egy kommentből)

„– Fiúk is szoktak SzJG találkozóra járni? – Előfordul, hogy egy-egy fiú is eljön, ők viszont remekül járnak, mert több száz lánnyal töltik a napot.” (A meghívóból)

(Azt hiszem, Sárbogárdi Jolán, Leiner Laura irodalmi nagynénikéje most boldog lehet, unokahúga sikerét látva.)

2019. február 18.

Sáska Géza: Csákó Mihály, a közéleti szereplő, az oktatás kutatója és a tanárember (1941–2019)

Csákó Mihály, vagy inkább Misi, ahogy mindenki szólította, a kelet-európai értelmiségiek jellegzetes útját járta, ahol a társadalom problémái iránti fogékonyság, az analitikus tényfeltárás igénye elegyedett a bajok orvoslásának eltökélt, de higgadt vágyával. A tudós és a mozgalmi-közéleti-politikusi szerep keveredése vidékünkön

sohasem teremt szürke és egysíkú életet. A margóra szorulás és a központba emelkedés hullámverésében neki is többször volt része. Az apály és a dagály időszakában elért eredményei nagyságát és jelentőségét mi más, mint a változékony politikai viszonyok közepette intézményesült szakmai közélet befogadó, vagy éppen elutasító magatartása adja meg.

A változó lehetőségek között élni többnyire egy majdani állapotra való tudatos felkészüléssel jár. Misi is tudta, hogy a kedvező időszakban mit kell tennie: a jószerevével informálisan szerveződő (oktatás)

szociológia intézményesítésén dolgozott, hogy a terület mind nehezebben visszaszorítható diszciplínává váljék. Jól ismerte a nyugat-európai mintákat; az oktatásszociológia intézményi hátterét ezek alapján építette fel. Misi alapította meg és hosszú éveken át vezette az ELTE

Társadalomtudományi Kar elődje, a kari jogú Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet oktatásszociológiai szakirányát, és később

az Oktatás- és Ifjúságszociológiai és Továbbképző Központot. Nevéhez kötődik az MTA Oktatásszociológiai Albizottság létrejötte is, amit haláláig vezetett.

Életművének jelentőségét persze az idő fogja mérlegre tenni, a jövő valójában azokon múlik, akikről a Facebookon búcsúzott el: barátaitól, harcostársaitól és főként a fiataloktól, a tanítványai széles körétől, akik ápolhatják emlékét és tovább építhetik szellemi örökségét.

Szerette a fiatalokat, a gyerekeket, mert bennük látta a demokrácia építőit és védelmezőit. Mint oly sok, a történelmet ismerők korosztályához tartozó kelet-európai, ő is mérsékelten bízott az államban, inkább az alulról szerveződő mozgalmak erejében hitt. Az államérdeket többnyire másodlagosnak tekintette, figyelme főként az olyan autentikus szerveződések felé fordult, amelyekben az emberek az általuk átélt problémák megoldására vállalkoznak. Talán éppen ezért vállalta örömmel a bölcs és türelmes mentor szerepét a Független Diákparlament létrejöttében, működésében, és osztott hullámzó sikereiben.

A politikai szocializáció kutatásából származhatott az a felismerése, hogy a de-

mokrácia iránti elkötelezettség kialakulásában nem az iskola, nem is a család, hanem a kötetlen mozgalmi élet a döntő, s e felismerés szerint is élt. Természetesen tudta, hogy az, ami a magafajta ember számára fontos érték, a tekintélyelvű, totalitárius

rendszerek működtetői szemében semlegesítendő veszélyt jelent.

Misi is, mint az oktatáskutatók többsége, az oktatási rendszer

teljességében is az egyes gyerekeket látta, akiknek a különböző irányokba vezető sorsából tevődik össze a társadalom szerkezete, az élet minősége. Ez az attitűd volt az egyenlőtlen ségek és a tekintélyelvű, totalitárius politikai berendezkedés elleni fellépésének egyik meghatározó sarokpontja. A gyerekekre, a fiatalokra, a majdani felnőttekre épített. Talán késői gyerekeiben látta a jobb jövőt, amit nem is magának szánt. Nemcsak tudásával,

hanem magatartásával, lényével is hitelesítette az általa képviselt szocializáció lényegét. A Független Diákparlament egyik képviselője búcsúzávaival: „2014-ben kutatóként,

egyetemi docensként látogatott meg minket legelső ülésünkön, de hamar a legbölcsebb barátunkként tekinthettünk rá. Példamutatásával emberségre, toleranciára, méltóságra tanított minket.”³

Misit egy rendes kommunista család indította el, apja a Börös Szakszervezet egyik vezetője, anyja pedig a Kommunista párt belső ügyei – az elhunytak ügyeinek – tapintatos és rendkívül kedves intézője. Misi mindig is jó magaviseletű, eminens tanuló volt. A szülők külön nyelvórákra járatták, minden feladatot tisztességesen

az alulról szerveződő mozgalmak erejében hitt

hamar a legbölcsebb barátunkként tekinthettünk rá

³ [A személyes hangú megemlékezést a szerkesztőség látta el lábjegyzetekkel.]

Gyetzai Viktor megemlékezése. <https://civilhetes.net/csako-mihaly-1941-2019-emlekere>.

megoldott, az iskolája okkal volt büszke rá. Aligha volt kétséges, hogy gimnáziumban tanul tovább, s innen az útja nyílegyenesen az egyetemre vezet. 1964-ben végzett magyar és filozófia szakon. Ott is maradt tanársegédnek az ELTE Filozófia tanszékén. Ennek a szépreményű és megbízható, sötét öltönyt viselő, világos ingű, nyakkendő, gondozott hajú, szorgalmas fiatalembernek – ekkor még – nem sok köze volt az évfolyamtársaiból kikerülő „Lukács-óvodához” és a köréjük szerveződő későbbi ellenzékiekhez (az ismertebbek közül *Bence Györgyhöz, Hamburger Mihályhoz, Ludassy Máriához, Kis Jánoshoz, Kovács András, Radnóti Sándorhoz*).

A véletlen vagy a kelet-európai végzet azonban megfordította a sorsát. Miként Misi élete történetét elmesélte,⁴ ösztöndíjjal nyelvet tanulni és kutatást folytatni ment Nancybe, ahol őt is ott találta az 1968-as baloldali robbanás. Franciaországban hagyta az öltönyt, és hosszú hajjal, szakállal, pulóverben jött haza, s megjelenésének évtizedekig állandó eleme lett a képen is látható nyakék, a *Percz János* készítette „lányka”, amelyet Peti fia visel mostantól. Új életet kezdett, új társal, a korán elhunyt, megkerülhetetlen munkásságú kisegyházkutató *Horváth Zsuzsával*.

Miközben nyugaton a spontán baloldali mozgalmak éve volt 1968, ugyanez az év Kelet-Európában a szovjet típusú állami erőszak jegyében telt el. A Varsói Szerződés csapatai ekkor verték le az „emberarcú szocializmus” kísérletét, a prágai tavaszt Csehszlovákiában. (E sötét árnyék a magyarországi szocialista piacgazdasági reform

Jávor István fotója

indulására is rávetült.) Kelet és a Nyugat egymással szöges ellentétben álló politikai értékrendjének és gyakorlatának kézenfekvő összevetéséből adódott a kommunista – vagy, ahogy Sztálin után mondták: „a létező szocialista” – államrend (de nem a baloldali gondolat) iránti bizalom végleges elvesztése. A kommunista politikai berendezkedés alternatíváját az önszerveződő mozgalmakban találta meg.

Egyetemi doktori dolgozatát az elismert, Magyarországon azonban ekkor még szinte ismeretlen *Claude Lévi-Strauss* antropológus, (vallás)etnológus szociológusról, a strukturalista mozgalom meghatározójáról írta; munkája a nancy-i diplomáján (*Diplôme d'études supérieures européennes*) alapult. Nem könnyű feladat Lévi-Strauss munkásságát a marxizmushoz illeszteni. Az antropológia, a vallásszociológia eltérő mértékű rosszallást váltott ki az állami ideológiai irány iránt mélyen elkötelezett filozófia tanszék konzervatív köreiből.

ugyanaz az év
Kelet-Európában a szovjet
típusú állami erőszak
jegyében telt el

⁴ A beszélgetésre 2017. október 12-én került sor a Wesley János Lelkészképző Főiskolán. A kérdezők *Sik Domonkos* és *Nagy Péter Tibor* voltak.

1971-ben a kétfrontos harc jegyében, ma már jószerevével ismeretlen ideológiai bűn, a baloldali elhajlás vádja alapján tanácsolták el Misit az egyetemről. Ugyanis *Ham-burger Mihállyal* együtt a marxizmus oktatásának újbaldali koncepciójával álltak elő.

Abban az időben igen erősen élt a pedagógia hatékonyságába vetett hit. Nevezetesen abban, hogy az egyetemi oktatók képesek a diákság gondolkodását, attitűdjét véglegesen kialakítani. Ebből a feltételezésből egyenesen adódott, hogy a károsnak ítélt nézetek képviselőit a hallgatóktól minél messzebbre tereljék, vagy tudományos intézetekbe, vagy még oda se. A jobb-oldaliság, revizionista elhajlás vétké miatt Rendőrhatalom Felügyeletet (REF) kapó *Kovács András* – ma már nemzetközi hírv szociológus – a diplomája megszerzése után a politikai szocializáció tekintetében veszélytelen helyen, egy könyvkiadóban találta magát. Ugyanebben az évben Misit az egyetemről az MSZMP Központi Bizottsága Társadalomtudományi Intézetébe zsilipelték, *Gaszó Ferenc* csoportjába, ahol *Liskó Ilonával* együtt kezdte el a szakmunkástanulókat érintő vizsgálatot 1972–73-ban, az első ilyen Magyarországon. Gaszó formálisan volt a kutatás vezetője.

Ha máshonnan nem, *Bereményi Géza* és *Cseh Tamás* dalából ismerős lehet a gunyoros sor: „*a hatvanas években nyár felé tetőzött az ifjúsági probléma*”,⁵ amit a hatalom gyakorlóiról részben a nyugat-európai eredetű életmód, kultúra követésében

véltek – nem is alaptalanul – megtalálni, részben a fiataloknak a szocializmus ígérete iránti közömbösségével magyarázták.

1973-ban fogadták el az országos középtávú ifjúságkutatási tervet, aminek kiemelt témája „a munkássá válás folyamata és társadalmi mechaniz-

musai” volt.⁶ Voltaképpen az uralkodó helyzetűnek deklarált munkások-parasztok szocialista országában a társadalmi osztályba kerülés (politikai) szocializációs mechanizmusának a feltárása volt a feladat.

A vizsgálat megerősítette, hogy a gazdaság és a szocialista társadalom távlati perspektívájához nem túlzottan illeszkedik a szakmunkás-újratemelés mechanizmusa. Megállapították, hogy az általános iskolában végzetek fele lesz szakmunkástanuló, akiknek a családi szocializációs háttere megnehezíti a nagyipari kultúra befogadását, továbbá – mint a szerzők írják – „az általános iskola sok esetben tudatos szembenállással változtatja a tanulóiban szubkulturájuk különbözőségeit az iskola kultúrájától, s azokat irányítja a szakmunkásképzés felé, akik ezt az utat a tanulástól való megszabadulás áhított lehetőségeként látják”.⁷ Mindeközben a többéves képzés után a szakmunkás végzettségűek tömege az iparban csupán mechanikusan ismétlődő, rövid betanítási időt igénylő munkát végez. Ez a felmérésekkel és interjúkkal feltárt realitás igen messze állt a tudományos-technikai fejlődés kitűzött céljaitól.

[Húsz évvel később, már a tudományos-technikai prognózis összeomlása

a baloldali elhajlás vádja alapján tanácsolták el

a hatvanas években nyár felé tetőzött az ifjúsági probléma

⁵ <https://csehtamasarchivum.hu/dal/classic/hatvanas-evek>

⁶ http://real-j.mtak.hu/1659/1/TARSTUDKOZL_1974.pdf

⁷ Gaszó Ferenc, Csákvó Mihály és Liskó Ilona (é. n.): *A szakmunkásképzés néhány társadalmi összefüggése*. Társadalomtudományi Intézet

után, 1992/93-ban *Benedek András*, a Kiszgazdapárti vezetőség Munkaügyi Minisztérium államtitkára segítette Misi és Liskó Ilonát ahhoz, hogy a megváltozott körülmények között ismét kutassák a szakmunkástanulók világát. A kapitalista fordulatot Misi magyarázatot keresve, Liskó Ilona csalódottan fogadta. Az állam nélküli szocializmust várták, vele együtt a szocialista piacgazdaságot, az öngazgató gyárakat, iskolákat, kórházakat. A tanszektől és az általuk szabadon választott igazgatóktól remélték az egyenlőtlenség csökkentését, megszűnését, a szakmunkások felemelkedését.⁸ A vizsgálatot ez az attitűd hatotta át. A szerzők rezignáltan mutatták ki, hogy a nagyipar elporladása, a növekvő munkanélküliség és a tanműhelyek bezárásának éveiben a szakmunkástanulók továbbra is a társadalom legalsó rétegét képviselik, a helyzetük nem, csak a lakosság iskolázottsági szintje emelkedett az eltelt 20 év alatt. Az általános iskola szocializációs szerepe a szakmunkássá válásban – iskolai autonómia ide vagy oda, teszem hozzá – jottányit se változott.]

Misi és Liskó Ilona a '70-es években e felmérés folyamata közben építették fel a szociológiai kutatás módszertani kultúráját, hiszen nem volt kitől megtanulniuk. Az adatok statisztikai elemzését még a számítástechnikai forradalom előtt, Texas Instruments Scientific Calculatorral végezték. Egyenként kellett a számokat bepötyögni a gépbe, hogy adatokká váljanak, s a géppel el lehetett végezni a leggyorsabb statisztikai vizsgálatokat. Ez a

feladat Misi habitusához pontosan illett, napokon keresztül a tenyérnyi gép fölé hajolva bányászta az adatokat, és precízen vezette a kutatási naplót. A monotoniatűrő képessége, az alaposág, az eredmények többszörös ellenőrzésének kötelezősége, az összefüggések körültekintő feltárásának igénye, a hihetetlen precizitás Misi megbízhatóságot sugárzó lényegéből fakadt.

A hetvenes évek végéig tartott a „Társtud”-ban a szociológiai kutatás intézményes lehetősége. Misi ekkor már a rendszer nem hivatalos ellenzéki körének tagja. Terjesztette

a *Beszélőt*, ha jól tudom, írt is bele. Amikor a nyolcvanas évek elején Bence György kézenfekvő okokból javasolta, hogy az ellenzéki társadalomkutatók vizsgálják a magyarországi társadalmi mozgalmakat, Misi az otthonában hetente tartott szemináriumnak adott helyet, miképpen egyéb ellenzéki élű intellektuális összejöveteleknek is. Ő is aláírója volt a magyar Charta '77 nyilatkozatnak, melyben mintegy 250 hazai értelmiségi arra kérte *Kádár Jánost* 1979-ben, hogy lépjen fel a cseh ellenzék hat bebörtönzött vezetője, köztük a későbbi köztársasági elnök, *Václav Havel* szabadon bocsátása

érdekében. A retorzió – noha nem volt olyan kemény, mint Csehszlovákiában –, nem maradt el: Misi is, mint másokat, 1980-ban állásvesztésre ítélték.

Az ellenzéki válasz a „MUKI” (Munkaközvetítő Iroda) vagy más olvasatban Munka Után Kutató Intézet – tréfás változat szerint KUKI (Kirúgottak Után Kutató Intézet) – megteremtése volt, ami

e felmérés folyamata közben építették fel a szociológiai kutatás módszertani kultúráját, hiszen nem volt kitől megtanulniuk

napokon keresztül a tenyérnyi gép fölé hajolva bányászta az adatokat

⁸ <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-valosag-kutatoja-lisko-ilona-1944-2008>

elsősorban az ellenzékkel szimpatizáló körnek igyekezett szellemi segédmunkákat (fordítás, kódolás, gépelés stb.) szerezni. Hamburger Mihály ötlete alapján a MUKI először 1980 augusztusától Kovács András lakásának cselédszobájában működött, majd átköltözött Misi és Horváth Zsuzsa lakásába. A rendőrséggel vetettek véget e szolidaritási tevékenységnek. 1981 őszén elvitték az iroda teljes kartotékanyagát, a munkalehetőségek és -igények regisztrálását, de ahogy Misi elmesélte, a kettőjük kutatási dokumentumaihoz nem nyúltak.

A hetvenes évek elejének újabb és kényszerű pályakorrekciójára visszaemlékezve mondta, hogy „Eszem ágában nem volt szociológusnak lenni. Én filozófiát tanultam és kétségtelenül társadalomfilozófiával foglalkoztam, és egyre inkább az emberi cselekvés meg ilyesmik érdekelték. Botcsinálta szociológus lettem.”⁹ A nyolcvanas évek elején, noha magát kesernyésen szabadúszó szociológusnak tekintette, az állástalansága egy kevesek által művelt terület, a számítástechnika felé terelte. Felsővezetői számítástechnikai oklevelet szerzett, s a KSH SZÁMOK¹⁰-nál dolgozott. Később, már a szovjet típusú szocializmus végnapjaiban a kérdőíves vizsgálat feldolgozása során szerzett statisztikai tudása, valamint az oktatás iránti érdeklődése vezetett az Oktatási Minisztérium pályázatának elnyeréséhez, meg talán az is, hogy ebben az időszakban nagy volt az eszmei jövés-menés a „disszidensek” és az állami alkalmazottak között; így *Az iskola-számítógépesítés szociológiai problémái* című tematikai kutatást vezette 1985-től.

az állástalansága egy kevesek által művelt terület, a számítástechnika felé terelte

A rendszerváltás első perceitől Misi már újra a közéletben találta magát. 1988-ban bábáskodott a TDDSZ (Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezete) születésénél, az elnökség tagja lett. A Független Szakszervezetek Demokratikus Ligájának – aminek a TDDSZ is tagja volt – a kezdetektől fogva az egyik vezetője, ügyvivő testületének tagja, majd nemzetközi osztályának vezetője is volt. A Liga képviselőjeként mint megfigyelő, részt vett az Ellenzéki Kezrekerasztal (EKA) munkájában. (Az EKA azon dolgozott, hogy a hatalmat gyakorló Magyar Szocia-

lista Munkáspárt ne tudja különalkukkal megosztani az ellenzéki csoportokat.)

A politikai és a szakmai szerepek átfedése természetes volt Misi életében. 1988-ban – amikor lehetővé tették a különféle szervezetek létrejöttét –, alapító tagja volt a Magyar Szociológiai Társaságnak, melynek 1999 és 2001 között elnöke, illetve alelnöke, s azóta folyamatosan elnökségi tagja volt.

Voltaképpen a politikai fordulat nyitotta meg előtte (is) újra a tudományos pályát. Korábban fel sem merülhetett, hogy ő vagy kutatótársa (Liskó Ilona) tudományos fokozatot nyerjen, miután 1980-ban eltanácsolták őket a pályától, de 1991-ben már lehetőség nyílt arra, hogy megvédjék az 1973-as szakmunkásvizsgálat eredményeire épülő kandidátusi disszertációjukat.

A politikai fordulat mértékét mi sem érzékelteti jobban, mint hogy a Szociológiai és Szociálpolitikai Intézetet két korábbi üldözöttnek állást adott: *Solt Ottiliának* és *Misinek*. Ottilia továbbment, Misi

⁹ A 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely interjúja. A Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézetében 2009 tavaszán életre hívott műhely a magyar kvalitatív társadalomkutatások örökségét gyűjti és teszi kutathatóvá.

¹⁰ Számítástechnikai Oktatási és Tájékoztatói Központ

azonban maradt, olyannyira, hogy immár tudományosan minősített kutatóként az Intézet igazgatója lett 1992 és '94 között. Elmondása szerint a korábbi vezető, az igen jó politikai érzékű *Huszár Tibor* kérte fel e tisztséget betöltésére.

A Szociológiai Intézeti évek legelejétől kezdve Misi a tizenévesek politikai szocializációjának kutatása foglalkoztatta. A külső szemlélő előtt a kutatás legelőször hallgatói gyakorlatnak indult, ami részben igaz. Valójában – mint Misinek a Liskó Ilonáról írott nekrológiájában¹¹ olvashatjuk –, Liskó Ilona mint Misi egyik órájának helyettesítője, a rá oly jellemző aktivista attitűddel tüzelte fel a hallgatókat, hogy a tanítványok beszéljék rá Misi egy hallgatói kutatás megszervezésére, hogy abból tanulják a szociológiát. A hallgatók fellelkesültek, és valóban ezzel fogadták. Ők javasolták – a kor szellemének megfelelően –, hogy arról próbáljanak megtudni valamit, milyen összefüggés van a kortárskapcsolatok és a politikai érdeklődés alakulása között.

Voltaképpen egyfajta „learning by doing” kezdődött, de nem egészen. „Kemény munkámba került visszatartani őket attól – írja Misi –, hogy azonnal a terepre rohanjanak, és rávenni őket, hogy még egy félévet azzal töltsenek a tanteremben, hogy kidolgozzunk egy koncepciót, egy kutatási kérdést, elméleti változókat, azokat operacionalizáljuk, majd – végre! – kérdőívet szerkesszünk, és elkészítsük a mintavételi tervet.” A megfontolt fékezés mestere volt.

Végül is 1991-ben, 1994-ben, 1998-ban, 2002-ben, 2006-ban és 2008-ban kezdetben fővárosi, majd bővülő mintákkal, hasonló kérdőívvel vették fel a politikai szocializációs adatokat a hetedikese-

körében. Ez a kutatássorozat lett az ELTE szociológus hallgatóinak egyik biztos pontja a tantervben előírt szakmai terepgyakorlat teljesítéséhez. A politikai szocializáció kutatásban 1994-től haláláig intenzíven vett részt a nagyszerű *Szabó Ildikó*, *Murányi István*nal és *Sik Domonkossal* együtt. Közös en egyedülálló idősoros adatbázist hoztak létre.

Misi 68 évesen lett docens a Wesley János Főiskolán, s méltán nagy megbecsülésnek örvendett. Oktatásszociológiát tanított haláláig.

Mindemellett szakmai útjának fontos állomása kötődik az *Educatio* című lap szerkesztőbizottságában végzett munkájához, az általa összeállított tematikus számokhoz, a lapban megjelent tanulmányaihoz, de nemcsak ezekhez. Ismeretes, hogy a lapot a szerkesztőbizottság ténylegesen maga állítja össze: minden egyes lapszám egyfajta alulról szerveződő, kollektív munka eredménye. Hosszú éveken keresztül az alapító főszerkesztő *Kozma Tamás* koordinálta a bizottság munkáját, 2009–2013 között Misi, *Febérvári Anikóval* együtt, főszerkesztő-helyettes lett, majd haláláig a szerkesztőbizottság elnöke, Anikó pedig a főszerkesztő. Misi rendkívüli érzékkel tartotta össze a népes bizottságot, a viták tárgyszerű, célirányos és kedves vezetésének a nyoma, eredménye minden egyes lapszámban érzékelhető. Ritka az ilyen erény.

Az utolsó megjelent lapszámot, a francia diákmegmozdulás ötvenedik évfordulójára kiadott 1968-at *Bajomi Ivánnal* együtt szerkesztette.¹² Ezzel a tematikus számmal zárta le Misi azt az ívet, amely az élete fordulópontját jelentő Nancy-ból indult, a lapban megidézett 1968-ban.

¹¹ <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-valosag-kutatoja-lisko-ilona-1944-2008>

¹² <https://akademiai.com/toc/2063/current>